

Identifikácia faktorov ovplyvňujúcich úroveň vzdelávania žiakov základnej školy v oblasti čitateľskej gramotnosti

V školskom roku 2017/2018 Štátna školská inšpekcia realizovala inšpekcie s cieľom identifikácie faktorov ovplyvňujúcich úroveň vzdelávania žiakov základnej školy (ZŠ) v oblasti čitateľskej gramotnosti.

Kľúčovými zdrojmi podkladov a informácií boli zistenia z prostredia vybraných ZŠ (personálne podmienky; priestorové a materiálno-technické vybavenie), zistenia vyplývajúce z analýzy pedagogickej a ďalšej dokumentácie škôl a zistenia z hospitácií v školách na hodinách vyučovacích predmetov slovenský jazyk a literatúra (SJL), dejepis (DEJ), občianska náuka (OBN) a cudzí jazyk (CUJ) v ročníkoch nižšieho stredného vzdelávania. Ďalšie dôležité údaje sa získavali vyhodnotením dotazníkov pre riaditeľov škôl, pre učiteľov hospitovaných predmetov a pre žiakov.

Výber škôl sa realizoval na základe výsledkov testu zadaného v školskom roku 2016/2017 v základných školách s cieľom zistiť úroveň dosiahnutých kompetencií žiakov 9. ročníka ZŠ v oblasti čitateľskej gramotnosti (ČG) a získať tak ucelenejší prehľad o zvládaní úloh so zameraním na úrovne ČG, postupy pri práci s textom a orientovanie sa v krátkych súvislých odborných i umeleckých textoch. Test zadávala Štátna školská inšpekcia (ŠŠI) v 227 subjektoch 3 266 žiakom (1 590 chlapcom a 1 676 dievčatám) 9. ročníka¹. Jednotlivé úlohy boli podľa typu procesov zadelené do troch postupov pri práci s textom – hodnotené boli nasledovné úrovne porozumenia textu:

1. vyhľadanie explicitných informácií,
2. vyhľadanie implicitných informácií,
3. integrácia a interpretácia myšlienok.

Celoslovenská priemerná úspešnosť žiakov v teste dosiahla úroveň **73,9 %**. (tabuľka č. 1) Z výsledkov testovania vyplýva, že žiaci dosiahli najvyššiu úspešnosť v úlohách, ktorých riešenie súviselo s vyhľadávaním explicitných (úspešnosť 87 %) či implicitných (úspešnosť 75 %) informácií v texte. I keď priemerná úspešnosť sa môže javiť ako priaznivá, je nevyhnutné zdôrazniť, že test bol postavený tak, aby bolo možné zistiť úroveň riešenia úloh so zameraním **na nižšie úrovne ČG** pri práci s textom, pretože iba ich zvládnutie je predpokladom rozvíjania vyšších úrovní. Významne **podpriemernú** úspešnosť dosiahli žiaci v úlohách, riešenie ktorých si vyžadovalo preukázať ich kompetencie **integrovat' a interpretovat' myšlienky**. Úspešnosť žiakov pri riešení týchto úloh dosiahla úroveň **44 %**. (tabuľka č. 2) Žiaci v nedostatočnej miere disponovali schopnosťou konštruovať význam nad rámec textu, porozumieť vzťahom, porovnávať, kategorizovať a brať do úvahy aj protichodné informácie, nedokázali sa sústrediť na myšlienky, ktoré boli v protiklade k očakávaniam, nedokázali posúdiť, pochopiť a vysvetliť význam textu a predovšetkým využívať predchádzajúce poznatky, vedomosti a skúsenosti. Tretina žiakov dosiahla **priemernú úspešnosť** na úrovni vyššej ako 80 %, ale takúto **úspešnosť v úlohách vyžadujúcich integráciu a interpretáciu myšlienok** dosiahlo len 8 % žiakov, pričom úspešnosť až päťnásť žiakov bola maximálne 20 %.

¹ zdroj: Správa z testovania žiakov 9. ročníka Čitateľská gramotnosť žiakov ZŠ, Štátna školská inšpekcia, 2017
www.ssiba.sk

Tabuľka č. 1: Priemerná úspešnosť žiakov v ČG celkovo a v jednotlivých úrovniach porozumenia textu za SR

Priemerná úspešnosť	73,9 %
Priemerná úspešnosť v jednotlivých úrovniach porozumenia textu	
1. Vyhľadanie explicitných informácií	87,4 %
2. Vyhľadanie implicitných informácií	75,4 %
3. Integrácia a interpretácia myšlienok	44,0 %

Tabuľka č. 2: Prehľad o počte testovaných škôl v krajoch SR v školskom roku 2016/2017, o počte respondentov a o ich priemernej úspešnosti v teste z ČG

P. č.	Kraj	Počet ZŠ	Počet žiakov	Priemerná úspešnosť v teste z ČG v kraji	Priemerná úspešnosť v teste z ČG dosiahnutá v oblasti integrácie a interpretácie myšlienok v kraji
1.	Bratislavský	19	235	77,5 %	43,6 %
2.	Trnavský	28	370	73,4 %	42,4 %
3.	Trenčiansky	22	332	73,9 %	44,1 %
4.	Nitriansky	30	388	73,3 %	44,2 %
5.	Žilinský	28	426	75,7 %	46,2 %
6.	Banskobystrický	42	635	73,7 %	43,4 %
7.	Prešovský	24	354	70,9 %	44,0 %
8.	Košický	34	526	74,3 %	44,0 %
9.	SR	227	3 266	73,9 %	44,0 %

Faktory podmienajúce úspešnosť žiaka v čitateľskej gramotnosti identifikované pri analýze výsledkov testov

Pre získanie odpovede na otázku, aké premenné ovplyvňovali úspešnosť žiakov v ČG, bola aplikovaná viacnásobná regresná analýza dosiahnutých výsledkov testov z ČG zadaných žiakom 9. ročníka v školskom roku 2016/2017.² Na základe jej výsledkov bol zostavený regresný model úspešnosti žiakov. Významné faktory, ktoré boli do modelu zahrnuté, mali spoločne signifikantný vplyv na dosiahnutú úspešnosť žiakov v teste z ČG. Znamienko +/- pred identifikovaným faktorom vyjadruje jeho pozitívny alebo negatívny vplyv na celkovú úspešnosť žiaka a koeficient určuje relatívnu silu jeho vplyvu:

- + obľúbenosť čítania 5,2
Žiaci, ktorí uviedli, že radi čítajú dosiahli lepšie výsledky aj v úlohách, ktorých riešenie si vyžadovalo prácu s textom na úrovni integrácie a interpretácie myšlienok.
- - pohlavie žiaka 2,6
Dievčatá dosiahli lepší výsledok (76 %) ako chlapci (72 %). Najvýraznejší rozdiel (5,4 %) bol zaznamenaný na úrovni integrácie a interpretácie myšlienok v prospech dievčat.
- - socioekonomický a kultúrny status rodiny žiaka
Žiaci z MRK dosiahli významne horší výsledok ako ostatní žiaci v procese porozumenia textu na úrovni integrácie a interpretácie myšlienok (o 15 % nižšiu ako ostatní žiaci) a to len na úrovni 29,4 %. Najväčší rozdiel (25,6 %) v úspešnosti žiakov z MRK a ostatných žiakov bol v úlohách, riešenie ktorých vyžadovalo vyhľadanie implicitných informácií.

² zdroj: Správa z testovania žiakov 9. ročníka Čitateľská gramotnosť žiakov ZŠ, ŠŠI, 2017 www.ssiba.sk

➤ + zriadenie školskej knižnice 2,5

V školách, v ktorých knižnica plnila svoje úlohy poskytovaním knižnično-informačných služieb z vlastných knižničných fondov a sprístupňovaním vonkajších informačných zdrojov žiaci dosiahli v oblasti ČG lepšie výsledky, ako v školách v ktorých činnosť školskej knižnice absentovala.

➤ + práca s mapami 2,5

Úspešnosť žiakov bola pozitívne ovplyvnená možnosťou pracovať na vyučovacích hodinách s mapami.

➤ + diskusia o prečítanom 1,8

Žiaci, ktorí sa o prečítanom texte, rozprávajú s rodičmi, kamarátmi, dosiahli vyššiu celkovú úspešnosť v oblasti ČG ako ostatní žiaci.

➤ + čitateľské aktivity v cudzom jazyku 1,8

Práca s textom na vyučovacích hodinách CUJ pozitívne ovplyvnila výsledky žiakov pri riešení úloh v porovnaní so žiakmi, ktorí na týchto hodinách využívajú texty menej.

➤ + sídlo školy 1,7

Žiaci mestských škôl dosiahli lepší výsledok (76 %) ako žiaci vidieckych škôl (72 %).

➤ + veľkosť školy 1,3

Žiaci z „veľkých“ škôl dosiahli úspešnosť 60 a viac percentnú, žiaci z „malých“ škôl dosiahli výsledok v hladine podpriemernej úspešnosti (menej ako 40 %).

➤ + účasť na čitateľských aktivitách 1,3

Zapojenie žiakov do rôznych súťaží a kvízov, účasť na rôznych kultúrno-spoločenských podujatiach zameraných na rozvoj ČG zvýšila ich úspešnosť v dosiahnutých výsledkoch.

➤ + spôsob realizácie vzdelávania pedagogických zamestnancov v oblasti ČG s vplyvom na mieru získavania želaných kompetencií

Faktory potencionálne ovplyvňujúce úroveň čitateľskej gramotnosti vyplývajúce z výsledkov inšpekcie

Identifikácia faktorov ovplyvňujúcich úroveň vzdelávania žiakov ZŠ v oblasti čitateľskej gramotnosti bola v školskom roku 2017/2018 realizovaná formou tematickej inšpekcie. Stanoveným kritériom pri výbere subjektov bola úroveň dosiahnutých kompetencií žiakov 9. ročníka v teste z ČG s dôrazom na oblasť integrácie a interpretácie myšlienok, pretože iba ich zvládnutie je predpokladom rozvíjania vyšších úrovní ČG.

Medzi 32 školami z každého kraja SR boli vybrané 4 ZŠ, z nich 2 s najvyššími dosiahnutými výsledkami žiakov v teste z ČG a 2 subjekty s najnižšími dosiahnutými výsledkami:

- I. skupinu úspešných škôl tvorilo 16 subjektov, ktorých úroveň kompetencií žiakov 9. ročníka v teste z ČG v oblasti integrácie a interpretácie myšlienok dosiahla najvyššie hodnoty v intervale od **53,47 %** do **66,67 %**;
- II. skupinu menej úspešných škôl tvorilo rovnako 16 subjektov, v ktorých žiaci dosiahli v testovaní horšie výsledky, ich úspešnosť v teste z ČG v oblasti integrácie a interpretácie myšlienok sa pohybovala v intervale od **11,11 %** do **35,96 %**.

Školskí inšpektori hodnotili stav školami vytvorených podmienok (charakteristika škôl – zriaďovateľ, typ sídla, počet žiakov, veľkosť školy; personálne a materiálno-technické podmienky; organizačné faktory) na rozvíjanie ČG žiakov a identifikovali faktory, ktoré ovplyvňovali úroveň vzdelávania žiakov v tejto oblasti. Osobitnú pozornosť venovali úrovni rozvíjania ČG vo výchovno-vzdelávacom procese vybraných predmetov žiakov druhého stupňa, skutočnostiam priamo podporujúcich rozvoj ČG (podpora čítania i v čase mimo vyučovania a. i.).

1. Charakteristika škôl

Z počtu 32 plnoorganizovaných základných škôl s vyučovacím jazykom slovenským bolo 28 štátnych, 4 cirkevné, so sídlom v meste bolo 13 škôl a na vidieku 19. Každá škola sídlila vo vlastnej budove. Školy spolu evidovali 9 342 žiakov, z nich 809 žiakov so zdravotným znevýhodnením (ZZ), 273 zo sociálne znevýhodneného prostredia (SZP) a 546 žiakov z marginalizovanej rómskej komunity (MRK).

Tabuľka č. 3: Porovnanie úspešných a menej úspešných škôl z hľadiska zriaďovateľa, sídla školy, počtu žiakov, veľkosti školy

Skupina škôl	Zriaďovateľ		Typ sídla		Počet žiakov				Veľkosť školy		
	štát	cirkev	mesto	vidiek	spolu	so ZZ	zo SZP	z MRK	„malá“	„stredná“	„veľká“
Úspešné	14	2	9	7	5 638	300	37	50	7	5	4
Menej úspešné	14	2	4	12	3 704	418	236	496	13	2	1

Školy s vyššou úspešnosťou v teste z ČG

Tematická inšpekcia bola realizovaná v 16 plnoorganizovaných ZŠ s vyučovacím jazykom slovenským, pričom 9 bolo mestských škôl (z nich 2 subjekty boli cirkevné) a 7 so sídlom na vidieku. Najviac škôl bolo v segmente „stredných“³ a „veľkých“⁴ (spolu 9), „malých“⁵ škôl bolo 7. V školách sa vzdelávalo spolu 5 638 žiakov, z toho bolo 300 žiakov so ZZ. Žiaci zo SZP (37) a MRK (50) tvorili 1,5 % všetkých žiakov.

Školy s nižšou úspešnosťou v teste z ČG

Tematická inšpekcia sa vykonala v 16 štátnych plnoorganizovaných základných školách s vyučovacím jazykom slovenským, 4 ZŠ boli situované v meste (z nich 2 subjekty boli cirkevné) a 12 na vidieku. Najviac bolo „malých“ škôl (13), „stredných“ 2 a 1 škola bola „veľká“. Vzdelávalo sa v nich spolu 3 704 žiakov, z nich bolo 418 žiakov so ZZ. Žiaci zo SZP (236) a MRK (496) tvorili takmer 20 % z celkového počtu žiakov.

Porovnaním škôl (tabuľka č. 3) s vyššou a nižšou úspešnosťou boli sídlo, veľkosť školy, celkový počet žiakov a počet žiakov zo SZP a MRK identifikované ako faktory ovplyvňujúce nižšiu úroveň dosiahnutých výsledkov žiakov v ČG.

2. Podmienky výchovy a vzdelávania zabezpečené školami

2.1. Personálne podmienky škôl

Jedným z predpokladaných činiteľov, ktorý ovplyvňoval úroveň vedomostí žiakov v oblasti ČG v školách, bolo personálne zabezpečenie výchovno-vzdelávacieho procesu pedagogickými zamestnancami spĺňajúcimi kvalifikačné predpoklady a osobitné kvalifikačné požiadavky na vyučovanie sledovaných predmetov. V úspešných školách predpoklady na rozvíjanie ČG vytvárala vyššia odbornosť vyučovania v predmetoch DEJ, SJL, CUJ a OBN.

V menej úspešných školách sa sledované predmety (najviac OBN - 57,1 %) vyznačovali nízkou mierou odbornosti vyučovania, vyučovali ich učitelia, ktorí si prevažne dopĺňali úväzok. Odbornosť vyučovania v kontrolovaných predmetoch bola výrazne (rozdiel tvorí takmer 20 %) lepšie zabezpečená v úspešných školách (odraz veľkosti školy), čo malo priamy vplyv aj na rozvoj ČG. (tabuľka č. 4)

Z komparácie výsledkov škôl a personálnych podmienok škôl vyplynulo, že aj v tomto ukazovateli dosiahli „veľké“ a „stredné školy“ výrazne lepšie výsledky ako „malé“ školy.

³ „stredná“ škola, v ktorej sa počet žiakov 9. ročníka pohyboval medzi 23 až 44

⁴ „veľká“ škola, v ktorej v 9. ročníku bol viac ako 44 žiakov

⁵ „malá“ škola, v ktorej v 9. ročníku bolo najviac 22 žiakov

Tabuľka č. 4: Prehľad o počte pedagogických zamestnancov a odbornosti vyučovania hospitovaných predmetov

Celkový počet učiteľov, u ktorých boli vykonané hospitácie		Úspešné školy				Menej úspešné školy			
		136				118			
		Počet učiteľov vyučujúcich				Počet učiteľov vyučujúcich			
		odborne		neodborne		odborne		neodborne	
Hospitované predmety	SJL	40	90,9 %	4	9,1 %	32	86,5%	5	13,5 %
	CUJ	40	90,9 %	4	9,1 %	25	71,5 %	10	28,5 %
	DEJ	22	91,6 %	2	8,3 %	17	68 %	8	32 %
	OBN	20	83,3 %	4	16,6 %	9	42,9 %	12	57,1 %
	spolu	122	89,7 %	14	10,3 %	83	70,3 %	35	29,7 %

Zadaním dotazníka pre pedagogických zamestnancov škôl zisťovala ŠŠI formy a zameranie ich ďalšieho vzdelávania, ktoré absolvovali za posledné dva roky. V úspešných školách zo 136 oslovených učiteľov sa ďalšieho vzdelávania zameraného na podporu rozvíjania ČG, na moderné a inovatívne metódy a formy podporujúce rozvoj ČG zúčastnilo 57 % učiteľov SJL, 43 % CUJ, 38 % OBN a DEJ.

V menej úspešných školách zo 118 oslovených učiteľov to bolo iba 46 % učiteľov SJL, 43 % OBN, 40 % CUJ a 24 % DEJ. Nižšia účasť učiteľov na vzdelávacích aktivitách sa prejavila v nižšej miere uplatňovania rôznych inovatívnych čitateľských stratégií na vyučovacích hodinách.

Nízky záujem pedagógov o ďalšie vzdelávanie zamerané na moderné a inovatívne metódy a formy podporujúce rozvoj ČG a menej časté využívanie inovatívnych čitateľských stratégií v edukácii malo negatívny vplyv na rozvoj ČG.

Koordinátor ČG v rámci organizačnej štruktúry bol ustanovený v 50 % úspešných škôl. Tieto školy mali vypracované stratégie rozvoja ČG, plánovali a realizovali mnoho vzdelávacích aktivít pre pedagógov aj žiakov. Koordinátori pri organizovaní podujatí a aktivít spolupracovali s vedúcimi metodických orgánov a s vedením školy.

V skupine menej úspešných škôl boli koordinátori ustanovení v 38 % subjektov. V školách, v ktorých koordinátor systematicky cielene rozvíjal ČG, boli výsledky žiakov lepšie v porovnaní so školami, kde koordinátor absentoval.

Správcovia školských knižníc boli menovaní vo všetkých (100 %) úspešných školách a v 68 % menej úspešných škôl. Vyššia frekvencia výpožičiek knižných titulov, častejšie sprístupňovanie priestorov knižníc žiakom v popoludňajších hodinách, príprava podujatí podporujúcich rozvoj čítania u žiakov bola v prospech úspešných škôl.

Zabezpečenie odbornosti vyučovania v skupine úspešných škôl (prevládali „veľké“ a „stredne veľké“ školy), ktorá bolo o 20 % vyššia ako v skupine menej úspešných škôl, zriadenie pozície koordinátora ČG a knihovníka mali pozitívny vplyv na rozvoj ČG.

2.2. Priestorové a materiálno-technické vybavenie škôl

V skupine úspešných škôl boli dobre zabezpečené priestorové podmienky, vrátane osobitne vyčlenených priestorov na činnosť školskej knižnice, odborných, multimediálnych učební, spoločenských miestností vybavených didaktickou a výpočtovou technikou. Školy disponovali dobrým materiálno-technickým vybavením. V skupine menej úspešných škôl bolo priestorové a materiálno-technické vybavenie porovnateľné s podmienkami v úspešných školách.

Skupina úspešných aj menej úspešných škôl disponovala približne rovnakým priestorovým a materiálno-technickým vybavením, vplyv tejto oblasti sa nepotvrdil ako jeden z možných faktorov, ovplyvňujúcich rozvíjanie ČG žiakov v edukačnom procese.

2.3 Organizácia aktivít ovplyvňujúcich rozvíjanie ČG

Významným faktorom pri výchove a vzdelávaní žiakov v oblasti rozvíjania ČG v úspešných školách boli školské knižnice sprístupnené žiakom i počas prestávok i v čase mimo vyučovania.

Ich priestory boli využívané na organizovanie čitateľských aktivít, na prípravu a realizáciu aktivít (projekty/projektové dni, rodinné čítania, tvorbu školského časopisu, literárne podujatia, besedy o knihách so spisovateľmi, olympiády v cudzích jazykoch, kvízy...), prípravu recitačných súťaží, kultúrno-spoločenských podujatí a exkurzií, na činnosť záujmových útvarov. Taktiež školy využívali ponuku podujatí organizovaných obecnými/mestskými knižnicami, podporovali aktivity pre žiakov návštevami filmových a divadelných predstavení, múzeí, galérií, organizovali rôzne dejepisné, literárne exkurzie. Priestory školskej knižnice využívali aj školské kluby detí. Vo väčšine subjektov v záujme stimulácie rozvoja ČG riaditelia posilnili disponibilnými hodinami vyučovanie povinných predmetov najmä SJL, CUJ, DEJ alebo vytvorením nových predmetov.

V dotazníku pre učiteľa prevažná časť vyučujúcich sledovaných predmetov (najviac SJL/98 %) uviedla, že sa so žiakmi v posledných dvoch školských rokoch zúčastnili podujatia podporujúceho čítanie s porozumením. K výroku, či vedú krúžok podporujúci rozvoj ČG, sa súhlasne vyjadrili najmä učitelia SJL (43 %), menej ako pätina pedagógov CUJ, len 13 % vyučujúcich DEJ a najmenej OBN (8 %). Viac ako polovica učiteľov sledovaných predmetov v zadanom dotazníku uviedla, že sledujú záujmy žiakov a zvyknú im odporúčať knihy/literatúru, ktorú sami čítajú (najviac vyučujúci SJL 82 %, najmenej OBN 67 %), čo však potvrdilo len 48 % opýtaných žiakov (najviac na SJL – 76 %, 50 % na DEJ, 42 % na CUJ a najmenej na OBN len 24 %). Pri rozvíjaní vzťahu k čítaniu a čitateľských zručností svojich žiakov využívali spoluprácu/pomoc rodičov pri domácom čítaní a konkrétnych aktivitách najviac učitelia SJL (61 %), menej ANJ (41 %) a najmenej DEJ (29 %) a OBN (25 %). Pozitívny vzťah k čítaniu mimo školy vyjadrilo 66 % dotazovaných žiakov.

V rámci celoslovenského testovania T9 dosiahli žiaci v teste zo SJL lepšie alebo porovnateľné výsledky s národným priemerom.

V menej úspešných školách školské knižnice nie vždy boli prístupné žiakom, v menšej miere poskytovali iné služby a aktivity prispievajúce k rozvoju ČG. Elektronické služby využívali vo výpožičnom čase hlavne žiaci druhého stupňa na prípravu projektových úloh a zadaní. V menšej miere spolupracovali s obecnými/mestskými knižnicami, čo však súviselo s mierou dostupnosti vzhľadom na polohu škôl a s vysokým počtom žiakov v hmotnej núdzi. Vyučujúci, najvýraznejšie učitelia SJL (86 %), zabezpečili v posledných 2 rokoch žiakom účasť na podujatiach podporujúcich čítanie s porozumením. V mimo vyučovacom čase viedli krúžky podporujúce rozvoj ČG prevažne učitelia SJL (43 %) a CUJ (11 %). V dotazníku pre učiteľa prevažná časť vyučujúcich (najmä predmetov DEJ 92 %, SJL a OBN 86 %) uviedla, že sleduje záujmy žiakov a zvykne im odporúčať knihy/literatúru, ktorú sami čítajú, čo v dotazníku potvrdilo 53 % žiakov (zväčša na SJL – 77 %, menej často na DEJ (56 %) a CUJ (42 %) a najmenej na OBN – 38 %). Pri rozvíjaní vzťahu k čítaniu a čitateľských zručností svojich žiakov využívali spoluprácu/pomoc rodičov pri domácom čítaní a konkrétnych aktivitách iba niektorí učitelia SJL (49 %), OBN (33 %), CUJ (29 %) a DEJ (28 %). Kladný vzťah k čítaniu vyjadrilo v dotazníku 64 % žiakov.

Dosiahnutý výsledok v T9 kontrolovaných ZŠ v školskom roku 2016/2017 v predmete SJL bol horší ako dosiahnutý národný priemer žiakov v teste. V školách bola žiakom poskytnutá možnosť prípravy formou doučovania na externé formy testovania.

Organizovanie aktivít bolo identifikované ako faktor ovplyvňujúci úspešnosť žiakov v ČG.

3. Úroveň rozvíjania čitateľskej gramotnosti vo výchovno-vzdelávacom procese vybraných predmetov

Čitateľská gramotnosť je komplexný súbor čitateľských zručností potrebných na efektívnu prácu s textom. Cieľom rozvíjania ČG je taký žiak/čitateľ, ktorý disponuje čitateľskými

kompetenciami ⁶, ktoré mu umožňujú porozumieť rôznym druhom textu, schopnosť identifikovať, selektovať a zhodnotiť v texte obsiahnuté informácie vo vzťahu k riešeniu problému. Takýto prístup súvisí s cieľom ČG, ktorým je čitateľ schopný čítať a spracovávať texty rozličných typov s obsahom z rozmanitých oblastí. Na dosiahnutie úplného porozumenia textov boli definované 4 základné úrovne procesov rozvíjania čitateľskej gramotnosti ⁷.

ŠŠI v oboch vybraných skupinách škôl (úspešných a menej úspešných) vykonala priame pozorovania na 595 vyučovacích hodinách predmetov vzdelávacích oblastí *Jazyk a komunikácia* – **SJL**, **CUJ** (383 hospitácií) a *Človek a spoločnosť* – **DEJ**, **OBN** (212 hospitácií) s cieľom zistiť, aké faktory podmieňovali úspešnosť žiakov v oblasti ČG vo výchovno-vzdelávacom procese. Zisťovali sa skutočnosti/faktory a procesy potencionálne ovplyvňujúce rozvíjanie čitateľských zručností žiakov pri práci s textom a zároveň úroveň dosiahnutých kompetencií. Priebeh vyučovacieho procesu bol posudzovaný z hľadiska vyučovania učiteľom (uplatnenie vhodne zvolených zdrojov učenia, využívaní stratégií podporujúcich rozvoj ČG, výber organizačnej formy vyučovania, vyučovacích metód) a súčasne sa sledoval proces učenia sa žiakov – úroveň dosiahnutých kompetencií prostredníctvom 4 úrovní rozvíjania ČG.

Úspešné školy

Na posúdenie rozvíjania ČG Štátna školská inšpekcia vykonala u učiteľov druhého stupňa 303 hospitácií na predmetoch vzdelávacej oblasti *Jazyk a komunikácia* – 100 na predmete **SJL**, 103 hospitácií na **CUJ** a vzdelávacej oblasti *Človek a spoločnosť* – 54 hospitácií na predmete **DEJ**, 46 hospitácií na predmete **OBN**.

Menej úspešné školy

ŠŠI na posúdenie rozvíjania ČG vykonala 292 hospitácií u učiteľov druhého stupňa na predmetoch vzdelávacej oblasti *Jazyk a komunikácia* – 90 hospitácií na predmete **SJL**, 90 hospitácií na **CUJ** a vzdelávacej oblasti *Človek a spoločnosť* – 65 hospitácií na predmete **DEJ**, 47 hospitácií na predmete **OBN**.

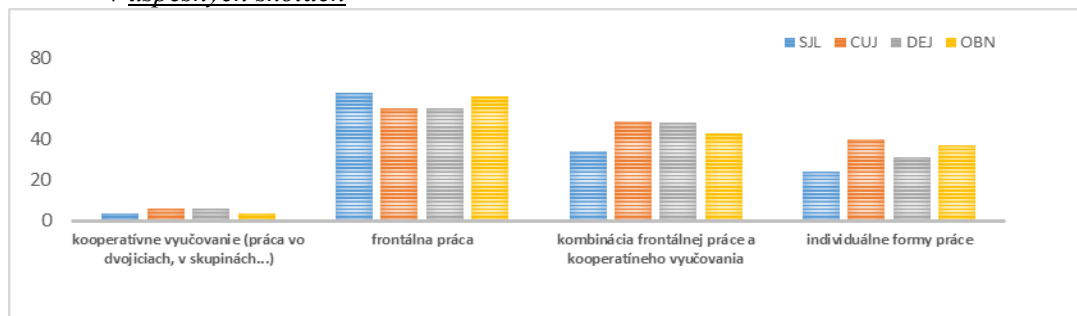
3.1. Uplatňovanie organizačných foriem vo výchovno-vzdelávacom procese ovplyvňujúcich rozvíjanie ČG

Formulovanie špecifických výchovno-vzdelávacích cieľov v súlade s učebnými osnovami absentovalo na viac ako polovici všetkých sledovaných vyučovacích hodín. V oboch skupinách škôl pedagógovia na vyučovacích hodinách sledovaných predmetov preferovali uplatňovanie organizačných foriem tradičného vyučovania (inštruktívny spôsob výučby) s prevahou frontálnej práce (viac ako 65 % hodín). Motivujúco – konštruktívny spôsob vyučovania s využitím foriem kooperatívneho vyučovania (prácu vo dvojiciach, v skupinách) uplatňovali v minimálnej miere (5 % hodín). (graf č. 1 a č. 2)

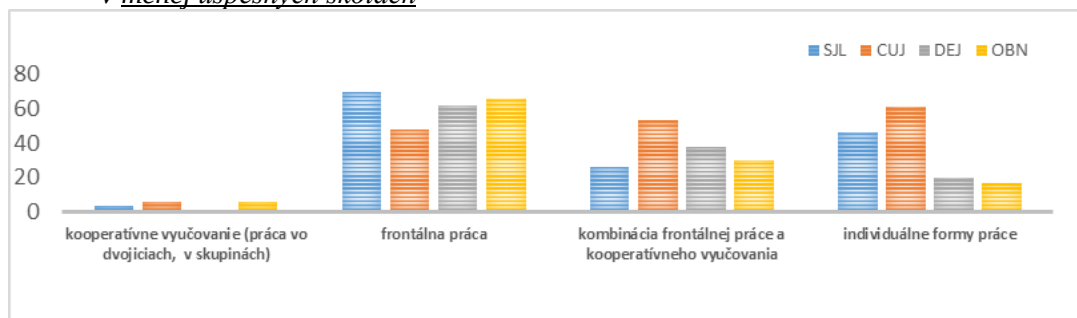
⁶ Čitateľské kompetencie zahŕňajú: techniku čítania; schopnosť a proces pochopenia textu; schopnosť identifikovať informácie v texte, hodnotiť prečítané, zapamätať si myšlienky textu, reprodukovat' text, dedukovať na základe textu, utvoriť si úsudok; schopnosť logicky spájať súvislosti, vyvodíť hlavné myšlienky, poučenia, závery; schopnosť konštruovať myšlienky nad rámec textu a spájať ich v kontexte s predošlými poznatkami a vedomosťami.

⁷ najnižšia úroveň **A** – porozumenie (reprodukcia); nižšia priemerná úroveň **B** – aplikácia (reprodukcia); vysoká úroveň **C** – interpretácia (produkcia); najvyššia úroveň **D** – reflexia (produkcia).

Graf č. 1: Frekvencia uplatňovania vhodných organizačných foriem vyučovania v úspešných školách

Graf č. 2: Frekvencia uplatňovania vhodných organizačných foriem vyučovania v menej úspešných školách

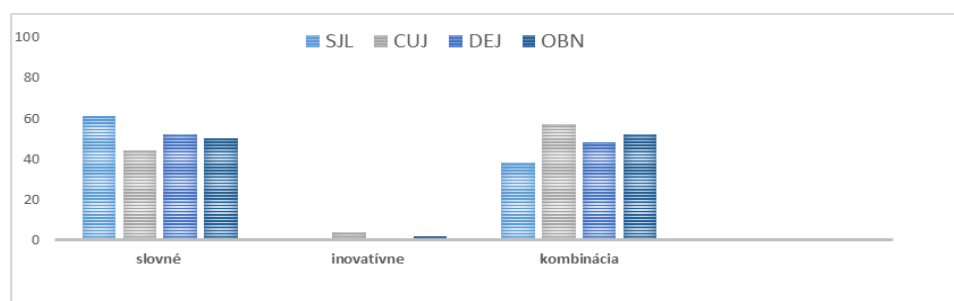

3.2. Uplatňovanie vyučovacích metód vo výchovno-vzdelávacom procese ovplyvňujúcich rozvíjanie ČG

Úspešnosť uplatnenia zvolenej vyučovacej metódy vyučujúcimi v edukačnom procese závisela od intenzity vzájomnej interakcie učiteľa a žiakov, od miery autonómnosti žiakov v učení, ktorú im metóda poskytovala. Výber vyučovacích metód vychádzal zo stanoveného výchovno-vzdelávacieho cieľa a z obsahu učiva.

V skupine úspešných škôl využívali učitelia častejšie slovné (monologické/dialogické) vyučovacie metódy (na viac ako 50 % vyučovacích hodín). Kombináciu metód, ktorými motivovali i aktivizovali žiakov k činnosti a smerovali k dosiahnutiu zadaných cieľov uplatnili najčastejšie na hodinách CUJ a najmenej na SJL, pričom na DEJ a OBN asi na 50 % vyučovacích hodín (graf č. 3). Uplatňovanie inovatívnych vyučovacích metód⁸ sa vyskytlo len na 2 % sledovaných hodín.

Graf č. 3: Frekvencia uplatňovania vhodných metód vyučovania v úspešných školách

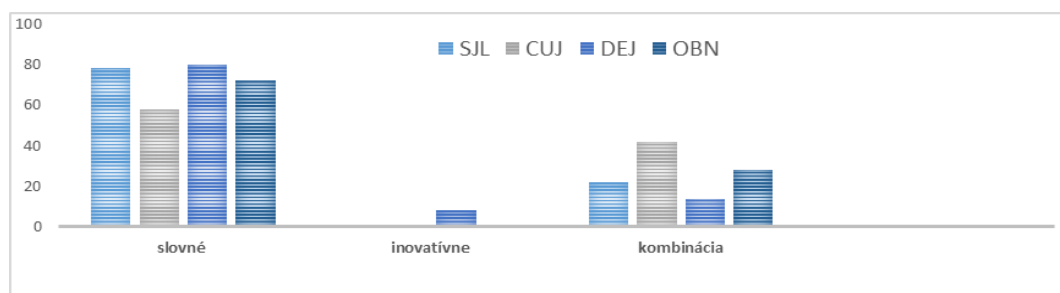

⁸ INSERT, Cinquain, metóda EUR, KWL, Vennov diagram, interaktívne cvičenia, brainstorming, mentálne mapovanie (pojmové a myšlienkové mapy, pavučina), aktívne tvorivé písanie, aktívne čítanie, cloze test, intelektová hra, nedokončený príbeh, pomiešané udalosti, sprievodca odpovedí, interaktívne cvičenia, tvorba na základe textu...

Pedagógovia veku primerane aplikovali vyučovacie stratégie orientované na prácu so špecifickými súvislými textami v učebnici, v pracovných listoch; nesúvislými textami (najviac na DEJ – mapy, legendy, obrazy, grafy, schémy a tabuľky), čím podporovali rozvoj ČG vo vybraných predmetoch v jednotlivých ročníkoch. Častejšie pracovali s jedným textom, práca žiakov bola samostatnejšia, neboli závislí na pomoci učiteľa, aktívnejšie pristupovali k vlastnému procesu učenia sa. Rozvíjanie ČG bolo realizované predovšetkým zadávaním úloh zameraných na vyhľadávanie základných informácií, vysvetľovanie významu rôznych pojmov, cudzích slov, básnických prostriedkov. Čitateľské kompetencie boli rozvíjané špirálovite. Zmeny vo vedomostiach, zručnostiach a postojoch žiakov pedagógovia v závere hodín hodnotili sporadicky, čo sa nezhodovalo s vyjadreniami učiteľov v dotazníku, kde väčšina uviedla, že po ukončení práce s textom hodnotia žiakov slovným opisom ich činností, silných/slabých stránok a poskytujú im spätné informácie o spôsoboch a cestách rozvoja ich čitateľských zručností.

V skupine menej úspešných škôl bolo sprístupňovanie učiva realizované s prevahou slovných metód najviac na hodinách DEJ 80 %, 78 % SJL, 72 % OBN a na 58 % vyučovacích hodín CUJ. Vyučujúci žiakom odovzdávali hotové a pre všetkých rovnaké poznatky, čo nie vždy viedlo k dosiahnutiu zadefinovaných cieľov vyučovania. Činnosti, ktoré jednotlivci vykonávali, súviseli prevažne s fixovaním prijímaných informácií. Kombinácia uplatnených metód učiteľmi bola zaznamenaná najčastejšie na CUJ (42 %), menej na SJL a OBN a najmenej na hodinách DEJ (14 %). Inovatívne vyučovacie metódy vedúce žiakov od pasívneho prijímania poznatkov k činnostnému učeniu v procese edukácie vyučujúci uplatňovali v minimálnej miere, alebo vôbec. (graf č. 4)

Graf č. 4: Frekvencia uplatňovania vhodných metód vyučovania v menej úspešných školách

Žiaci pracovali s textami formou hlasného i tichého čítania, zadania plnili väčšinou v rámci frontálnej práce. Na všetkých hodinách mali žiaci možnosť pracovať s textom v printovej, prípadne auditívnej podobe. Častejšie bola využívaná aj reproduktívna metóda zameraná na jednoduché aplikačné úlohy, preferované boli úlohy na vyhľadávanie a zapamätanie si informácií priamo z textu. Absentovalo zaraďovanie úloh na rozvíjanie interpretácie textu a na tvorivosť, a tak žiaci ani nemali možnosť preukázať svoje znalosti v daných oblastiach. Na vyučovacích hodinách, otázky zadávané vyučujúcimi smerovali prevažne k pochopeniu a osvojovaniu poznatkov žiakov, k stimulovaniu ich pozornosti (najmä na komunikačné témy) s cieľom rozširovania aktívnej slovnej zásoby. Fixácia učiva prebiehala informatívne a mechanicky.

Úroveň A – porozumenie (reprodukcia) ⁹

		Vzdelávacia oblasť Jazyk a komunikácia				Vzdelávacia oblasť Človek a spoločnosť			
		Slovenský jazyk a literatúra		Cudzí jazyk		Občianska náuka		Dejepis	
Skupina		Úspešn é školy	Menej úspešné školy	Úspešn é školy	Menej úspešné školy	Úspešn é školy	Menej úspešné školy	Úspešn é školy	Menej úspešné školy
Frekvencia výskytu úrovni na vyučovacích hodinách v %	nižšia úroveň reprodukcie	100 %	100 %	100 %	99 %	100 %	98 %	98 %	94 %
	vyššia úroveň reprodukcie	99 %	93 %	96 %	88 %	98 %	87 %	93 %	77 %
Počet hospitovaných vyučovacích hodín		100	90	103	90	46	47	54	65

V úspešných školách žiaci na sledovaných predmetoch z oboch vzdelávacích oblastí vedeli v súvislom i nesúvislom texte vyhľadávať, odlišiť podstatné informácie od nepodstatných, triediť a klasifikovať informácie, ktoré boli v texte uvedené explicitne aj implicitne. Používali správne pracovné postupy a zručnosti pri práci s textom. Preukázali porozumenie textu, chápali podstatu, vedeli identifikovať kľúčové slová, nájsť vzťahy medzi jednotlivými časťami textu, dokázali porovnávať myšlienky, verbálne, alebo písomne interpretovať konkrétne poznatky. Synonymami vyjadrovali porozumenie slov, ich význam vedeli vysvetliť, uviesť príklady, na základe ich použitia v texte alebo vyhľadať v slovníkoch. Obrázky a odkazy pod textami čítanými po častiach zároveň využívali pri ozrejmovaní súvislostí alebo vyvedení významu nových pojmov. Z dekodovaného textu i obrázkov vytvorili zrozumiteľný záznam. Podľa vyjadrenia žiakov v Dotazníku pre žiaka – texty, ktoré v škole čítajú a zvolia ich väčšinou učitelia ¹⁰, sú pre nich zaujímavé (najčastejšie na DEJ – 78 %, na SJL a CUJ – takmer 73 %, najmenej na OBN – 49 %) a učitelia im zvyknú vysvetliť, prečo s nimi budú pracovať, čo sa potvrdilo aj počas hospitácií. **Úroveň A** bola cieľavedome a systematicky rozvíjaná na **oboch úrovniach reprodukcie**.

V skupine menej úspešných škôl žiaci prejavili osvojené pracovné postupy pri tichom/hlasnom, ojedinele riadenom čítaní, menej zruční boli v uplatňovaní melódie viet, dôrazu na kľúčové slová a spojenia, na čo neboli vyučujúcimi upozorňovaní. V úvodnej fáze vyučovacích hodín v rozhovore uvádzali svoje skúsenosti z danej oblasti, ich vyjadrovanie bolo stručné, menej odhaľovalo jednoznačné pochopenie reprodukováných informácií, potrebovali dopĺňajúce otázky. Pri práci s textom často pracovali frontálne, čo nevytváralo dostatočný priestor pre každého žiaka, najmä pre slabších. Na niektorých hodinách vedeli žiaci v texte (literárny, vecný, mapy, tabuľky) vyhľadať konkrétne informácie, slovné spojenia, vysvetliť ich význam opisom. Nemali možnosť si ich overiť v inom učebnom zdroji. Väčšinou porozumeli vyhľadaným informáciám, vedeli ich rozlíšiť podľa dôležitosti, vlastnými slovami zreprodukovať. Menej sa vyjadrovali odbornou terminológiou predmetov. Pri čítaní len niektorých odsekov z učiva, zadávané otázky skôr smerovali len k overeniu významu istého pojmu. Nedostatkem rozvíjania porozumenia bola prevaha vysvetľovania učiva, na čo žiaci reagovali pasívne. Slabšie príležitosti na aplikovanie učiva mali žiaci v predmete DEJ. V jednoduchých úlohách väčšina žiakov vedela uplatniť osvojené poznatky verbálne, písomne, formou úloh na priradovanie, dopĺňanie údajov (vyhľadať obrazy, znaky, zdôvodniť javy),

⁹ Úroveň A (porozumenie) – nižšia úroveň reprodukcie – žiak vie nájsť určené informácie explicitne uvedenej v texte;

– vyššia úroveň reprodukcie – žiak vie nájsť informácie implicitne uvedenej v texte, zistiť vzťahy medzi nimi, vie posúdiť ich dôležitosť pre splnenie úlohy.

¹⁰ V dotazníku žiaci uviedli, že učitelia predmetov SJL, CUJ (takmer 40 % respondentov) a predmetu DEJ, OBN (len 21 % respondentov) im niekedy umožňujú zvoliť si text, ktorý budú čítať.

na základe obrázkov rozlíšiť, pomenovať. Žiaci z MRK preukázali nižšiu schopnosť pracovať s textom, porozumieť mu. Viacerí obsah neznámych textov nechápali z dôvodu vplyvu nedostatočného osvojenia vyučovacieho jazyka a strohého jazykového prejavu, časté bolo vyjadrovanie sa v materinskom jazyku alebo dialekte regiónu. Verbálna komunikácia žiakov bola slabšia, poznačená nízkou aktívnou slovnou zásobou. Jednotlivci často odpovedali neúplnými vetami alebo jedným slovom. Vyučujúci im umožňovali vyjadriť svoje hodnotové postoje, názory a skúsenosti, aj napriek názornosti a konkretizácii výkladu žiaci mali problém s pochopením a osvojením si učiva. Často svoje odpovede nedokázali odôvodniť a zväčša len tipovali.

Texty, ktoré v škole čítajú – podľa vyjadrení žiakov (Dotazník pre žiaka) sú pre nich zaujímavé (najčastejšie na DEJ – 81 %, na SJL a CUJ – 70 % a najmenej na OBN – 62 %) a učitelia im zvyknú vysvetliť dôvody výberu týchto textov. **Úroveň A** bola rozvíjaná predovšetkým na **nižšej úrovni reprodukcie**, menej dôrazne na jej vyššej úrovni.

Úroveň B – aplikácia (reprodukcia) ¹¹

		Vzdelávacia oblasť Jazyk a komunikácia				Vzdelávacia oblasť Človek a spoločnosť			
		Slovenský jazyk a literatúra		Cudzí jazyk		Občianska náuka		Dejepis	
Skupina		Úspešné školy	Menej úspešné školy	Úspešné školy	Menej úspešné školy	Úspešné školy	Menej úspešné školy	Úspešné školy	Menej úspešné školy
Frekvencia výskytu úrovni na vyučovacích hodinách v %	nižšia úroveň reprodukcie	93 %	84 %	84 %	73 %	93 %	83 %	80 %	60 %
	vyššia úroveň reprodukcie	68 %	48 %	70 %	51 %	70 %	60 %	67 %	23 %
Počet hospitovaných vyučovacích hodín		100	90	103	90	46	47	54	65

Žiaci na sledovaných hodinách v úspešných školách boli prostredníctvom analyticko-syntetickej metódy vedení k uvažovaniu, k hodnoteniu získaných informácií a k zaujatiu osobného postoja k prečítaným textom. Na základe predchádzajúcich skúseností a znalostí na preberané témy vedeli vyvodit' závery v podobe zovšeobecnenia, porovnať alebo spojiť text, vysvetliť časť textu, objaviť vzťahy medzi hlavnou informáciou a podpornými, uviesť príklady z reálneho života. Väčšina žiakov dokázala vypracovať aplikačné úlohy, formulovať odpovede na základe výberu dvoch a viacerých možností a určiť pravdivosť/nepravdivosť informácie. Tvorili charakteristiky postáv a záver príbehu, osvojené poznatky väčšinou správne uplatnili v jednoduchých úlohách. Viacerí tvorili vlastné krátke útvary, prezentovali svoje práce, vzájomne ich hodnotili. Pri plnení zadaných úloh reagovali správne na podnety učiteľov, ich verbálny prejav bol prevažne súvislý. Úlohy na aplikáciu vedomostí v neznámych situáciách boli zadávané menej často. Na väčšine hodín ČG žiakov rozvíjali učitelia na **nižšej úrovni B reprodukcie** a takmer na 70 % vyučovacích hodín cielenejšie aj na **vyššej úrovni B reprodukcie**, čo v porovnaní s menej úspešnými školami predstavovalo o viac ako 20 % vyššiu frekvenciu výskytu v prospech úspešných škôl.

V menej úspešných školách zadávali učitelia žiakom ústne i písomne úlohy na analýzu obsahu textov a ich interpretáciu. Väčšina z nich diskutovala o čítanom a počutom texte, reprodukovala jeho obsah, charakterizovala vlastnosti postáv a vyjadrovala svoje názory na základe predchádzajúcich skúseností a znalostí na preberané témy, dokázala zopakovať prezentované

¹¹ Úroveň B (aplikácia) – nižšia úroveň reprodukcie – žiak vie riešiť/realizovať postupy v jednoduchých úlohách

– vyššia úroveň reprodukcie – žiak vie využiť/uplatniť postupy v neznámych situáciách

Žiak sa zamýšľa nad textom ako nad celkom, vie vystihnúť hlavnú myšlienku, vytvoriť názov textu, charakterizovať hlavnú postavu, vie nájsť základné údaje v grafe, v tabuľke.

údaje, určiť hlavné myšlienky z textov a definovať postoje. Väčšina žiakov dokázala vypracovať aplikačné úlohy (prekladové, korekčné a doplňovacie), formulovať odpovede na základe výberu z dvoch a viacerých možností a určiť pravdivosť a nepravdivosť informácie. Osvojené poznatky väčšinou správne uplatnili v jednoduchých úlohách (vyhľadávanie informácií podľa zvukovej nahrávky, výber vhodného riešenia situácií v texte, zoradenie údajov podľa časovo-logickej postupnosti). Aktívnejší žiaci prezentovali získané poznatky a vedeli objasniť dôsledky javov i s uvedením príkladov. Niektorí i s pomocou učiteľa tvorili k textom otázky. Úlohy na aplikáciu vedomostí v neznámych situáciách neboli zadávané. Čitateľské zručnosti žiakov boli prevažne rozvíjané na **nižšej úrovni B reprodukcie** a na tretine hospitovaných hodín aj na jej vyššej úrovni reprodukcie.

Úroveň C – interpretácia (produkcia) ¹²

	Vzdelávacia oblasť Jazyk a komunikácia				Vzdelávacia oblasť Človek a spoločnosť			
	Slovenský jazyk a literatúra		Cudzí jazyk		Občianska náuka		Dejepis	
Skupina	Úspešné školy	Menej úspešné školy	Úspešné školy	Menej úspešné školy	Úspešné školy	Menej úspešné školy	Úspešné školy	Menej úspešné školy
Frekvencia výskytu na vyučovacích hodinách v %	49 %	18 %	33 %	18 %	54 %	38 %	41 %	18 %
Počet hospitovaných vyučovacích hodín	100	90	103	90	46	47	54	65

V úspešných školách boli žiaci zo strany učiteľov na menej ako tretine hospitovaných hodín podnecovaní analytickými otázkami k využitiu poznatkov v novom kontexte, k navrhovaniu hypotéz. Štvrtina žiakov preukázala zručnosti v spájaní informácií z celého textu s cieľom pomenovať podstatné historické fakty, vysvetliť ich a určiť princíp usporiadania vzájomných vzťahov v spoločne vytvorenej štruktúre zápisu. Do diskusie o vyjadrení svojich názorov, pocitov a vlastných skúseností sa zapájali v menšej miere, len niektorí žiaci dokázali samostatne vyjadriť hypotézy a konfrontovať text s vlastnými poznatkami. Aktívnejšia časť žiakov (38 %) využila poznatky v novom kontexte a dokázala navrhnúť riešenia. Ich verbálny prejav nebol vždy súvislý. Zadávaním úloh boli rozvíjané čitateľské zručnosti žiakov na **úrovni C produkcie** na **polovici** vyučovacích hodín SJL a OBN, takmer na polovici hodín DEJ a tretine hodín CUJ.

Len niektorí učitelia v menej úspešných školách vytvárali príležitosti žiakom počas verbálneho a písomného rozboru textu na jednotlivé časti vysvetľovať získané informácie, konfrontovať obsah textu s vlastnými poznatkami a skúsenosťami. Interpretácia textov bola realizovaná verbálne i písomne. K vyjadreniu osobných skúseností, postojov a názorov boli žiaci podnecovaní ojedinele, iba niekoľkí vedeli spontánne bezprostredne na preberané témy reagovať. Nedokázali využiť svoje vedomosti na porovnanie informácií z jednotlivých častí textu, vcelku samostatne formulovali hlavné myšlienky textu, málo z nich dokázalo porovnať myšlienky jednotlivých častí textu, vyjadriť svoje hodnotové postoje k preberanej téme. Vyžadovali si kladenie podnetných otázok, nové riešenia nedokázali navrhnúť bez pomoci učiteľa. Potenciál sledovaných predmetov bol využívaný minimálne. Len na **38 %** hodín z OBN a na **18 %** hodín SJL, CUJ, DEJ rozvíjali učitelia čitateľské zručnosti žiakov na **úrovni C produkcie**.

¹² Žiak vie logicky spracovať informácie, ktoré dokáže porovnať, vyvodit' z nich závery a hľadať ďalšie podporné dôkazy. Vie využiť vedomosti, skúsenosti, postoje na vytvorenie dedukcie, na vyslovenie hypotézy/názorového stanoviska.

Úroveň D – reflexia (produkcia)¹³

	Vzdelávacia oblasť Jazyk a komunikácia				Vzdelávacia oblasť Človek a spoločnosť			
	Slovenský jazyk a literatúra		Cudzí jazyk		Občianska náuka		Dejepis	
Skupina	Úspešné školy	Menej úspešné školy	Úspešné školy	Menej úspešné školy	Úspešné školy	Menej úspešné školy	Úspešné školy	Menej úspešné školy
Frekvencia výskytu na vyučovacích hodinách v %	24 %	1 %	24 %	9 %	17 %	2 %	5 %	1 %
Počet hospitovaných vyučovacích hodín	100	90	103	65	46	47	54	90

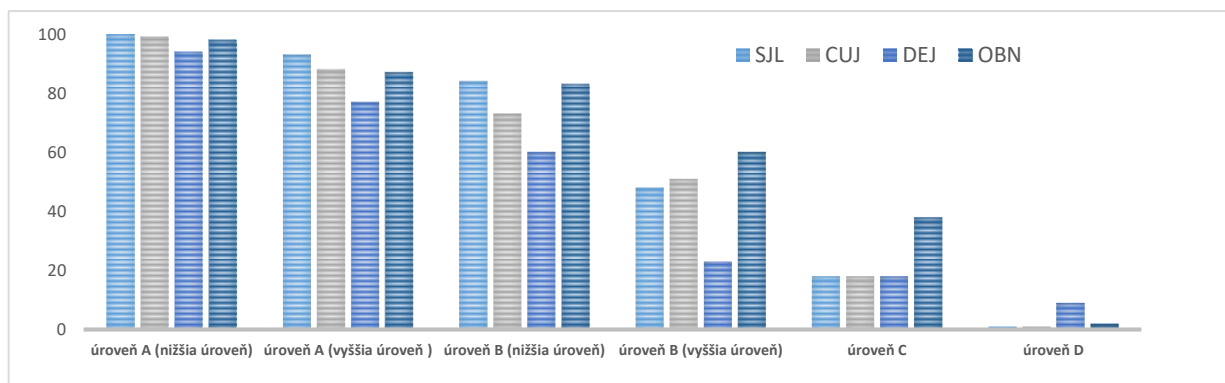
Rozvíjanie ČG žiakov na **úrovni D reflexie** v úspešných školách sa vyskytlo na štvrtine vyučovacích hodín SJL, CUJ, 17 % OBN a 5 % DEJ, v dôsledku čoho sa u žiakov slabo rozvíjali schopnosti kritickej reflexie, argumentácie, hodnotenia obsahu a jazyka textu. Spontánne zapájanie sa žiakov do diskusie a záujem o čítané texty sa prejavilo len asi na tretine vyučovacích hodín.

V menej úspešných školách zadávanie úloh a realizovanie činností na rozvíjanie vyšších myšlienkových procesov na vyučovacích predmetoch oboch vzdelávacích oblastí bolo len veľmi sporadické alebo absentovalo. Čitateľská gramotnosť žiakov bola na **úrovni D** rozvíjaná len v **minimálnej miere**.

Počas priameho pozorovania na vyučovacích hodinách sa zistilo, že učitelia menej úspešných škôl sa zameriavali prevažne na zadávanie takých úloh a činností, na prácu so súvislým knižným umeleckým alebo odborným textom, ktoré podporovali rozvíjanie základných čitateľských zručností žiakov. Žiaci preukázali osvojené základné vedomosti pri riešení jednoduchších úloh na všetkých hospitovaných predmetoch oboch vzdelávacích oblastí. Vedeli vyhľadať a odlíšiť kľúčové spojenia. Väčšina žiakov zvládla aplikovanie učiva v jednoduchých úlohách, menej príležitostí mali žiaci na uplatnenie učiva v neznámych situáciách. Zvládli ich riešenie, ale s pomocou učiteľov. Minimálne boli rozvíjané schopnosti žiakov spracovať informácie na úrovni integrovania a analýzy. Počas edukácie bola najčastejšie uplatňovaná najmä frontálna práca. Ojedinelé využitie aktivizujúcich, inovatívnych metód a foriem práce rozvíjajúcich schopnosť analýzy a dedukcie pri práci s textom, rozvíjajúcich názorové stanovisko žiakov pri konfrontácii s textom a ich reflexie malo negatívny dopad na rozvíjanie vyššej úrovne ČG, a to na úrovni produkcie. Žiaci preukázali osvojené základné vedomosti pri riešení jednoduchších úloh na 100 % hodín OBN, na 99 % hodín SJL, na 92 % DEJ a na 89 % hodín CUJ. Svoje vlastné hodnotové postoje, názory a skúsenosti mali možnosť žiaci prezentovať na 89 % SJL, polovici hodín CUJ a len 31 % hospitovaných hodín DEJ a OBN. Celkove bola ČG rozvíjaná vo všetkých predmetoch vzdelávacích oblastí *Jazyk a komunikácia* a *Človek a spoločnosť* na oboch **úrovniah A/B reprodukcie**, len v minimálnej miere na najvyššej úrovni D. (graf č. 5)

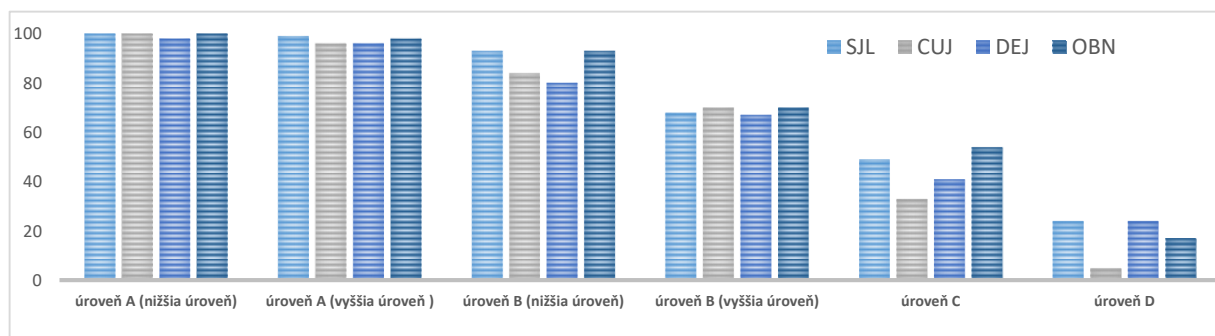
¹³ Žiak vie posúdiť informácie z textu a porovnať ich so svojimi predchádzajúcimi vedomosťami, prípadne s poznatkami z iných zdrojov, vie vyjadriť a zdôvodniť svoj vlastný názor (uvažovanie o obsahu a jeho hodnotenie), vie konfrontovať, dedukovať, vyslovovať hypotézy/názorové stanoviská.

Graf č. 5: Rozvíjanie čitateľskej gramotnosti pri práci s textom na hodinách SJL, DEJ, OBN, CUJ v menej úspešných školách

Cielenejšiu motiváciu žiakov k čítaniu s porozumením uplatňovali vyučujúci v úspešných školách, zadávali im úlohy podporujúce rozmanitú prácu s textom. Najvýraznejšie rozdiely v rozvíjaní ČG na úrovni **C produkcie** a **D reflexie** boli jednoznačne v prospech úspešných škôl. (graf č. 6) Žiaci preukázali osvojené základné vedomosti pri riešení jednoduchších úloh na 100 % hodín OBN, na 99 % hodín SJL, na 92 % DEJ a na 89 % hodín CUJ. Svoje vlastné hodnotové postoje, názory a skúsenosti mali možnosť žiaci prezentovať na 90 % SJL, na 46 % hodín CUJ, na 25 % hodín DEJ a najmenej na OBN (21 % hodín).

Graf č. 6: Rozvíjanie čitateľskej gramotnosti pri práci s textom na hodinách SJL, DEJ, OBN, CUJ v úspešných školách

4. Identifikované faktory podmienajúce úspešnosť žiaka v čitateľskej gramotnosti vo výchovno-vzdelávacom procese

Zo zistení z tematickej inšpekcie v skupine úspešných škôl a z výsledkov, ktoré dosiahli školy v testovaní ČG, boli identifikované faktory potencionálne ovplyvňujúce úroveň ČG žiakov:

1. Oblasť podmienky školy

Podoblasť: sídlo a veľkosť školy

- veľké a stredne veľké školy s vyšším počtom žiakov a tried
- mestské školy poskytujúce žiakom vhodnú dostupnosť k rozmanitejším učebným zdrojom

Podoblasť: sociálna štruktúra žiakov školy

- etnicky a sociálne homogénna štruktúra žiakov
- aktívnejšia miera rodičovskej podpory v domácej príprave žiakov

2. Oblasť personálne podmienky

Podoblasť: kvalifikačné predpoklady a osobitné kvalifikačné požiadavky na vyučovanie sledovaných predmetov

- vyššia úroveň zabezpečenia vyučovania pedagogickými zamestnancami spĺňajúcimi kvalifikačné predpoklady a osobitné kvalifikačné požiadavky na vyučovanie predmetu SJL, CUJ, DEJ a OBN vo veľkých a stredne veľkých školách s vyšším počtom žiakov a tried

Podoblast': ďalšie vzdelávanie pedagogických zamestnancov

- vyšší podiel učiteľov, ktorí absolvovali vzdelávanie v oblasti rozvíjania čitateľských kompetencií žiakov

Podoblast': organizácia aktivít na podporu ČG

- aktívnejšia spolupráca s verejnými knižnicami
- realizácia krúžkovej činnosti zameranej na rozvoj čitateľských zručností
- realizácia aktivít školského klubu detí v priestoroch školskej knižnice

Podoblast': koordinátor ČG a knihovník

- ustanovenie koordinátora ČG a knihovníka

3. Oblasť rozvíjanie čitateľskej gramotnosti

Podoblast': uplatňovanie organizačných foriem a metód vyučovania

- výraznejšia reflexia špecifik textu pri určovaní stratégie čítania
- prevaha kombinácie monologických a dialogických vyučovacích metód na rozvíjanie analýzy textov
- efektívnejšie striedanie vhodne zvolených organizačných foriem práce
- výraznejšia motivácia zo strany učiteľov k čítaniu s porozumením
- využitie disponibilných hodín na posilnenie predmetov s cieľným zameraním na rozvoj čitateľskej gramotnosti

Podoblast': ciele rozvíjanie jednotlivých úrovní čitateľskej gramotnosti

- preukázanie osvojených štandardných pracovných postupov pri práci s textom (prejav systematickej práce)
- dôsledné rozvíjanie základných čitateľských techník
- vhodný výber textu a jeho rozsahu poskytujúceho možnosť uplatnenia efektívnych čitateľských postupov a stratégií
- zadávanie úloh vedúcich k širšiemu porozumeniu textu, k jeho analýze, k premýšľaniu o texte a k hľadaniu známych i skrytých súvislostí
- výraznejšie zastúpenie úloh, ktoré umožňovali uplatňovať informácie z textu v nových súvislostiach, ktoré cielene viedli k hodnoteniu, k tvorbe úsudkov, úvah a postupov, viedli k vyšším formám myslenia a využívali procesy typické pre kritické myslenie
- uplatňovanie činností a aktivít smerujúcich k interpretácii textu, k jeho konfrontácii s už osvojenými osobnostnými poznatkami
- uplatnenie úloh na aplikáciu poznatkov v neznámych situáciách
- frekventovanejšie využívanie textov z mimoučebnicových zdrojov, z odbornej literatúry
- častejšie využívanie potenciálu premetov DEJ, OBN na rozvoj kompetencií ČG

Na základe analýzy výsledkov z inšpekcií v skupine menej úspešných škôl, ktoré dosiahli v testovaní ČG najnižšie hodnoty boli identifikované nasledovné faktory:

1. Oblasť podmienky školy

Podoblast': sídlo a veľkosť školy

- malé školy s nižším počtom žiakov a tried
- nižšia dostupnosť rôznych učebných zdrojov pre žiakov vzdelávajúcich sa vo vidieckych školách

Podoblast': sociálna štruktúra žiakov školy

- vyšší počet žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia a z marginalizovanej rómskej komunity
- chýbajúce účinné mechanizmy, ktoré napomáhajú prekonávať školský neúspech žiakov, vyvolané sociálnymi faktormi
- menej aktívna rodičovská pomoc žiakom v oblasti ich domácej prípravy
- nižší prejavovaný záujem žiakov o učenie sa vychádzajúci zo vzdelávacích predpokladov žiakov plynúci z nižšej podpory zo strany rodičov

2. Oblasť personálne podmienky

Podoblast': kvalifikačné predpoklady a osobitné kvalifikačné požiadavky na vyučovanie sledovaných predmetov

- nižšie zabezpečenie odbornosti vyučovania predmetov SJL, DEJ, OBN a CUJ s dopadom na úroveň výchovno-vzdelávacieho procesu v malých školách s nižším počtom žiakov a tried

Podoblast': ďalšie vzdelávanie pedagogických zamestnancov

- nižší podiel učiteľov, ktorí absolvovali vzdelávanie v oblasti rozvíjania čitateľskej gramotnosti žiakov (externé a interné druhy vzdelávania)

Podoblast': organizácia aktivít na podporu ČG

- menej aktívna spolupráca s verejnými knižnicami z dôvodu zlej dostupnosti

Podoblast': koordinátor ČG a knihovník

- neustanovenie koordinátora ČG a knihovníka

3. Oblasť rozvíjanie čitateľskej gramotnosti

Podoblast': uplatňovanie organizačných foriem a metód vyučovania

- uplatnené stratégie čítania neodrážali špecifiká textu
- minimálne zastúpenie inovatívnych metód práce, prevaha monologických metód
- preferovanie frontálnej a samostatnej práce (zotrvávanie pri formách tradičného vyučovania)

Podoblast': ciele rozvíjanie jednotlivých úrovní čitateľskej gramotnosti

- menej dôsledné rozvíjanie základných čitateľských techník
- výber rozsahu textu neposkytujúci možnosť uplatnenia efektívnych čitateľských postupov a stratégií
- neposkytovanie príležitostí žiakom pri výbere textu, slabšia motivácia žiakov k čítaniu
- zotrvávanie pri štandardných pracovných postupoch (stereotypnosť, zadávanie úloh bez ohľadu na aktuálne potreby a možnosti žiakov)
- neposkytovanie príležitostí žiakom na analýzu textu, na diskusiu o obsahu, na prezentovanie postojov, názorov a skúsenosti
- neuplatnenie úloh na aplikáciu poznatkov v neznámych situáciách
- absencia premyslenej koncepcie rozvoja čitateľskej gramotnosti v predmete
- neuplatňovanie úloh, ktoré cielene vedú k hodnoteniu, k tvorbe úsudkov, úvah a postupov, vedú k vyšším formám myslenia
- neprihliadanie na rozdielne individuálne úrovne čitateľskej gramotnosti žiakov
- nedostatočné poskytovanie spätnej väzby žiakom o ich výkonoch a absencia informácie o spôsoboch ich ďalšieho rozvoja
- nerealizácia rôznych edukačných aktivít v čase vyučovania i v čase mimo vyučovania
- sporadické využívanie cielenej spolupráce/pomoci rodičov pri rozvíjaní čitateľských zručností a vzťahu žiakov k čítaniu
- nerealizácia aktivít nenáročných na finančné zdroje

Závery

Analýzou výsledkov priameho pozorovania na vyučovacích hodinách vybraných predmetov ŠŠI identifikovala faktory, ktoré mali pozitívny dopad na zvyšovanie úrovne čitateľských zručností a nadväzne aj na vzdelávanie žiakov v oblasti rozvíjania ČG.

V **úspešných školách** učitelia sledovaných predmetov umožnili žiakom prácu s textami v písomnej i auditívnej podobe. Z organizačných foriem práce bola častejšie uplatňovaná kombinácia frontálneho a kooperatívneho vyučovania. Inovatívne metódy vo výučbe boli v týchto prípadoch využité v minimálnej miere, čím neboli vytvárané primerané predpoklady na rozvíjanie ČG na vyšších úrovniach (úrovni C a D). Najfrekvencovanejšie metódy uplatňované učiteľmi pri práci s textom boli slovné metódy. Učitelia pri rozvíjaní ČG žiakov častejšie poskytovali príležitosť vyjadrovať ich individuálne postoje, kriticky hodnotiť text, formulovať tvrdenia založené na konkrétnych vedomostiach a uplatňovať ich v rôznych situáciách. Frekvencovanejším zadávaním rôznych aplikačných úloh s ich následným riešením podporovali rozvoj logického myslenia žiakov. Zautomatizované čitateľské zručnosti tvorili základ na rozvoj funkčnej gramotnosti žiakov. Uľahčovali žiakom osvojovanie si nových poznatkov. Výraznejšie podnecovanie žiakov k zdôvodňovaniu, k argumentácii, k uvažovaniu o rôznych stratégiách podporovalo rozvoj jednotlivých kompetencií od úrovne reprodukcie až na úroveň prepojenia. Ďalším z vytvorených predpokladov rozvíjania ČG na vyšších úrovniach v edukácii bolo častejšie využívanie potenciálu jednotlivých predmetov, najmä DEJ a OBN

Na základe zistených skutočností z priameho pozorovania vyučovania a ich analýzy možno konštatovať, že v úspešných školách tiež významne podmieňovalo dosiahnutie lepších výsledkov žiakov v ČG zabezpečenie výchovno-vzdelávacieho procesu pedagogickými zamestnancami spĺňajúcimi kvalifikačné predpoklady a osobitné kvalifikačné požiadavky (súvisela s vyšším počtom žiakov v školách) záujem pedagógov o ďalšie vzdelávanie zamerané na podporu rozvíjania ČG. Ustanovenie koordinátora ČG a jeho aktívna spolupráca s vedením školy, s vedúcimi poradných orgánov v plnení cieľov v oblasti rozvoja ČG pri organizácii aktivít so zameraním na ČG mala priaznivý dopad na rozvoj ČG v školách. Školy disponovali primeraným množstvom učebného materiálu i prostriedkami IKT, čím boli vytvorené adekvátne podmienky na rozvoj ČG. Všetky školy mali zriadené školské knižnice, niektoré disponovali čítárňami, priestormi využívanými na zážitkové formy vyučovania, knižničný fond bol žiakom prístupný aj v čase mimo vyučovania a priebežne dopĺňaný o nové tituly. Knižničné služby zabezpečovali knihovníčky, ktoré svojou aktivitou prispievali k zvýšeniu záujmu žiakov o čítanie nielen v škole ale aj doma. Počet výpožičiek v školských knižniciach bol podmienený i intenzívnou spoluprácou s verejnými knižnicami a ich ponukou. Učitelia absolvovali so žiakmi podujatia so zacielením na ČG, časť z nich viedla krúžky zamerané na rozvíjanie ČG a spolupracovala s rodičmi pri podpore domáceho čítania, čo sa pozitívne prejavilo v rozvoji ČG na úrovni C a D.

Z analýzy dotazníkov zadaných učiteľom, z hospitačnej činnosti a rozhovorov s vedením školy a vedúcimi predmetových komisii je zrejmé, že k zlepšeniu ČG je potrebné zaradiť vo výchovno-vzdelávacom procese inovatívne vyučovacie metódy stimulujúce tvorivé a hodnotiace myslenie žiakov a zapojiť pedagogických zamestnancov do ďalších foriem vzdelávania so zacielením na rozvoj ČG.

Odporúčania a podnety

Riaditeľom škôl

- ❖ vypracovať a realizovať premyslenú koncepciu zameranú na podporu čitateľskej gramotnosti, ako súčasť ŠkVP s cieľom uplatňovať prácu s textom na vyšších úrovniach;
- ❖ zaangažovať pedagogických zamestnancov školy do tvorby stratégie rozvíjania čitateľskej gramotnosti vo vzdelávacom procese;

- ❖ podnecovať pedagógov k zmene spôsobu vyučovania, k aplikovaniu interaktívnych metód a foriem práce, ktoré prispievajú k rozvoju čitateľskej gramotnosti žiakov:
 - vo väčšej miere uplatňovať také metódy a formy práce, ktoré naučia žiakov samostatne vyhľadávať, zbierať, spracovávať, uchovávať, šíriť a využívať informácie;
 - zameriavať sa na rozdielne individuálne úrovne čitateľskej gramotnosti žiakov;
 - motivovať žiakov k uvedomelému čítaniu častejším poskytovaním možnosti výberu textu obsahovo blízkeho ich záujmom;
 - poskytovať žiakom príležitosť na analýzu textu, na diskusiu o obsahu, na prezentovanie postojov, názorov a skúseností;
 - zmeniť stereotypnosť pri zadávaní úloh bez ohľadu na aktuálne potreby a možnosti žiakov, častejšie uplatňovať úlohy na aplikáciu poznatkov v neznámych situáciách, spájať teóriu s praxou;
 - podnietiť záujem žiakov o získavanie nových poznatkov vlastnou činnosťou, praktickou skúsenosťou a prostredníctvom zážitku;
 - vytvárať podmienky pre tvorivú prácu žiakov frekventovanejším uplatňovaním úloh, ktoré cielene vedú k hodnoteniu, k tvorbe úsudkov, úvah a postupov, k vyšším formám myslenia;
 - zameriavať sa na poskytovanie spätnej väzby žiakom o ich výkonoch a informácií o spôsoboch ich ďalšieho rozvoja, povzbudzovať žiakov k sebahodnoteniu a podporovať ich pri prekonávaní neúspechu;
 - využívať rozmanitosť zdrojov pri výbere textov v jednotlivých predmetoch; implementovať aktivity na rozvoj čitateľskej gramotnosti na vyučovacích hodinách aj ostatných predmetov;
 - podporiť čítanie literatúry žiakmi rozprávaním sa o prečítanom (aj vlastnom), s vyjadrením pocitov žiakov na vyučovacích hodinách;
 - ponúkať príležitosti na získavanie skúseností v tvorbe a používaní informácií s cieľom získať vedomosti, porozumenie, rozvíjať imagináciu;
 - podporovať žiakov v nadobúdaní a precvičovaní si schopností hodnotiť a používať informácie bez ohľadu na formu, štruktúru, médium, vrátane citlivosti na spôsoby komunikácie v komunite;
 - aktívne využívať školskú knižnicu s knižnično-informačnými službami;
 - rozvíjať, podporovať a udržiavať u žiakov návyk a radosť z čítania, učenia a využívania knižníc po celý ich život;
 - aktívnejšie zapájať žiakov do podujatí cielene zameraných na rozvoj čitateľskej gramotnosti;
 - umožniť prístup k miestnym, regionálnym, národným alebo globálnym zdrojom a príležitostiam s cieľom viesť žiakov ku chápaniu a akceptovaniu rozličných myšlienok, skúseností a názorov;
 - vytvárať inkluzívne prostredie v procese vyučovania;
 - aktívne využívať spoluprácu s rodičmi pri rozvíjaní kompetencií čitateľských zručností a vzťahu žiakov k čítaniu;
- ❖ zaangažovať učiteľov do evalvačných procesov s cieľom zlepšenia, prípadne zachovania kvality procesu výchovy a vzdelávania v škole;
- ❖ posilňovať pocit osobnej zodpovednosti vedúcich predmetových komisií za monitorovanie stavu a zvyšovanie úrovne rozvoja čitateľskej gramotnosti žiakov v škole;
- ❖ v spolupráci s metodickými orgánmi v škole zabezpečiť pre pedagogických zamestnancov interné vzdelávanie prioritne orientované na efektívnu prácu s textom aj na úrovni aplikácie, analýzy, uvažovania, hodnotenia a posudzovania.

Metodicko-pedagogickému centru

- ❖ naďalej realizovať vzdelávacie programy kontinuálneho vzdelávania pedagogických zamestnancov v oblasti rozvoja čitateľskej gramotnosti zamerané na uplatňovanie inovatívnych metód vyučovania a metód rozvíjajúcich kritické myslenie žiakov.

MŠVVaŠ SR

- ❖ vytvárať podmienky pre formovanie inkluzívnych tímov v školách;
- ❖ zlepšovať prístup znevýhodnených skupín k vzdelávaniu a zároveň skvalitniť celý proces ich vzdelávania vytváraním aj finančných podmienok, ktorými by sa zabezpečil ich prístup k aktivitám vyžadujúcich si finančné zdroje;
- ❖ pri optimalizácii siete škôl uplatňovať kritérium kvality dosahovaných výsledkov žiakov v závislosti od veľkostného typu školy.

Prílohy

1. Zoznam vybraných škôl

Spracovala: Mgr. Zuzana Eretová
Bratislava 15. 06. 2018